

Маршицька Вікторія,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

лабораторії дошкільної освіти і виховання

Інституту проблем виховання НАПН України, м.Київ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЕКТУВАННЯ ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ІНДИВІДУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

До числа освітніх пріоритетів належить системна організація освітнього простору й освітніх середовищ. Саме вони забезпечують постійний, комплексний вплив на тих, хто здобуває освіту, з боку тих, хто здійснює навчально-виховний процес. Освітній простір є площиною впровадження освітніх ініціатив і прояву особистісних якостей та компетентностей. Простір, охоплюючи й поєднуючи освітні середовища, забезпечує їх єдність і синергетичність.

Поняття "освітній простір" з'явилося наприкінці 80-х років ХХ століття на стику провідного поняття "простір" та означуваного – "освітній" (такий, що забезпечує можливості для формування "духовного обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процесу виховання, самовиховання, впливу, шліфування, процесу формування обличчя людини. Освітній простір багатовимірний. Провідним чинником суспільного буття в цьому просторі є культура, яка забезпечує збереження і відтворення людських ресурсів, культури здоров'я і культури здорового способу життя, культури усвідомлення і вирішень протиріч буття.

Дослідження останніх років, що присвячені проблемам дитинства, виявляють якісно інше розуміння сутності дитинства і ставлення до нього як культурно-історичного, соціально-психологічного, соціально-педагогічного феномену, а саме: обґрунтований підхід до проблеми розвитку людини, яка росте, як особистості на основі поняття «соціальний розвиток в просторі - часу Дитинства» (Д.І.Фельдштейн), культуротворча функція дитинства в розвитку суспільства (В.Т.Кудрявцев), наявність у свідомості дітей символів світобудови

(Ю.О.Аксьонова) та ін.. Відомо, якщо простір, у якому живе дитина, не задовольняє її вікових потреб, вона відчуває сильний дискомфорт, отже, виростає емоційно і фізично недозрілою, не здатною до інтимно-особистісних відносин із середовищем тощо (М.В.Осоріна).

Персональний простір сучасної дитини старшого дошкільного віку одночасно є фізичним (тіло, предметне і природне середовище, люди, які оточують, різні заняття тощо) і психологічним (емоційна забарвленість життя, стиль відносин оточуючих до дитини і між собою тощо). Щось дитина у просторі свого життя приймає, від чогось відчужена. Дошкільник уже добре володіє своїм тілом, проте тілесна, а тим більше психологічна взаємодія з довкіллям, що робить цей процес «своїм», ще в процесі становлення.

Персональний простір, на думку М.В.Осоріної, має складну систему координат, яку малюк засвоює з початку раннього дитинства, передусім на підсвідомому рівні. Просторові координати (знайомі місця, шляхи, предмети, дерева тощо) допомагають йому зорієнтуватися на місці і реалізувати свою фізичну активність, випробувати себе в цьому відношенні; соціальні координати (норми, правила, заборони, ритуали тощо) допомагають здебільшого розібратися в життєвих колізіях, конкретних ситуаціях, учасником яких є дитина. Духовно-моральні координати (ієрархія цінностей навколишнього світу, зразки і прецеденти взаємодії людей, форми їхньої поведінки тощо) допомагають дошкільнику зрозуміти відносини між дорослими. Емоційними координатами персонального простору дитини дошкільного віку є сім'я і дім. Саме сім'я, навіть якщо вона складається з мінімальної кількості членів, поєднує для дитини минуле і майбутнє, інтимне із соціальним. Дитину необхідно забезпечити можливістю бути повновладним хазяїном свого персонального простору.

Поняття освітнього простору розробляється впродовж останніх десятиріч ученими, як у нашій країні, так і за кордоном. Вивчення освітнього простору здійснюється з позицій, пов'язаних із сучасним розумінням освіти не тільки як особливої сфери соціального життя, а й середовища як чинника освіти. Під розвивальним освітнім середовищем розуміємо спеціально змодельовані умови, що забезпечують різноманітні варіанти вибору шляху розвитку і дорослішання

особистості (К.Крутії). Створення освітнього середовища дозволяє дитині усвідомити власні можливості, виявити ініціативу і всесторонньо реалізувати себе.

Освітній простір може розглядатися як сфера взаємодії трьох його суб'єктів: педагога, дитини і середовища між ними. Висновок Л.С.Виготського про трибічний активний процес (активний педагог, активна дитина, активне середовище між ними) дозволяє розглядати трикомпонентну взаємодію суб'єктів освітнього простору як єдиний процес цілеспрямованого формування особистості дитини. У цьому процесі взаємодія суб'єктів освітнього простору, педагога і дитини, представлена як активна взаємодія із середовищем, яке можна розглядати як інформаційний компонент освітнього простору, структурованого так, що він сам активно впливає на інших суб'єктів освітнього простору. Ця структура може бути визначена як «ідеальна форма середовища» (Л.С.Виготський). Ключовою фігурою в освітньому просторі, поза сумнівом, є педагог. Активна взаємодія суб'єктів освітнього процесу виформовує «середовище спільної діяльності».

Наукова обґрунтованість запропонованого дослідження обумовлена покладеними в її основу: методологічними підходами (системним, особистісно-орієнтованим, культурологічним, компетентнісним); концепціями, присвяченими вивченню особливостей формування особистості дитини (І. Бех, Ш. Амонашвілі, К. Вентцель, Я. Коменський, Я. Корчак, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, В. Сухомлинський та ін.); науковими концептуальними підходами до організації суспільної дошкільної освіти (Л. Артемова, А. Богущ, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутії, В. Кузьменко, Т. Поніманська).

Теоретичним підґрунтям вивчення проблеми проектування освітнього середовища в ЗДО як засобу особистісного розвитку дитини старшого дошкільного віку є наукові доробки вчених, виконаних у межах проблематики: психологічні теорії особистості (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); розвитку особистості у дошкільному віці (Л. Артемова, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, С. Ладивир, П. Якобсон); теорії суб'єктивних ставлень (О. Лазурський, Б. Ломов, В. М'ясищев); особистісно-

орієнтовані підходи до розвитку особистості (І. Бех, І. Якиманська); модернізації дошкільної системи освіти (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кононко та ін.).

Наукові результати, отримані іноземними фахівцями наступні: взаємодія підсвідомих та свідомих механізмів розвитку особистості (З. Фрейд, Е. Еріксон), проблему мислення, засвоєння дитиною системи знань (Ж. Піаже, Д. Болдуїн, Л. Колберг), теорія поведінки особистості (Д. Уотсон, Е. Торндайк, Б. Скіннер), гуманістичні засади, що класифікує дитину як цілісну унікальну особистість, спрямовану на повну реалізацію власного Я. (А. Маслоу, К. Роджерс, К. Юнг).

Базовими засадами дослідження виступають такі основні положення вітчизняних науковців: психічні функції є результатом інтеріоризації продуктів співробітництва в системі «дорослий – дитина» (Л. Зайцева, О. Запорожець, М. Лісіна, Г. Люблінська); вікові сходинки засвідчують зміну форм індивідуального життя (Л. Венгер, В. Мухіна, Н. Непомняца); ідеальна форма дорослості є центральною категорією, що надає цілісності дитинству (Д. Ельконін, Б. Ельконін); провідною характеристикою буття особистості виступає ставлення (В. М'ясищев, С. Рубінштейн); формою самодетермінації особистості є суб'єктність (Б. Ананьєв, В. Зеньковський, В. Слободчиков); найважливішою для періоду раннього онтогенезу реальністю вважається переживання (Ф. Василюк, Г. Кошелева, Я. Неверович); середовище розвитку дитини є простором її життєдіяльності, це умови, в яких проходить її життя в ЗДО, у тому числі природне, предметно-ігрове, соціальне та середовище власного «Я» дитини (О. Кононко, К. Крутій, О. Фунтікова).

Основний доробок української психологічної школи останніх десятиліть становлять фундаментальні праці П. Чамати (становлення самосвідомості та виховання характеру), О. Жаворонко (відповідальне ставлення до обов'язків), Д. Ніколенка (позитивне ставлення до праці), Б. Баєва (внутрішнє мовлення як засіб повернення на Я), М. Вовчик-Блакитної (передумови розвитку особистості в ранньому дитинстві); Л. Балацької (індивідуальні особливості уяви дітей) та ін.

Істотне значення для розвитку теорії особистості мають теоретико-експериментальні дослідження таких українських психологів, як Г. Балл, В. Моляко, В. Рибалка (творча активність особистості), І. Бех, М. Боришевський

(самосвідомість як механізм регуляції поведінки); Н. Максимова (роль виховання в психічному розвитку дитини) та ін.

Важливу роль у подальшій розробці проблеми індивідуального розвитку дошкільника в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти відіграють праці відомих вітчизняних дитячих психологів: В. Котирло (розвиток волі в ранньому онтогенезі), О. Кульчицької (формування моральних почуттів), С. Кулачківської (емоційні взаємини дитини з дорослими), Ю. Приходько (ціннісне ставлення дошкільників до однолітків), О. Проскури (пізнавальна активність та шляхи її оптимізації), С. Тищенко (розвиток внутрішнього світу дитини) та ін.

Незважаючи на істотне зростання кількості досліджень, присвячених проблемі особистості, у вітчизняній педагогіці зберігається значний розрив між теоретико-методологічними засадами, їх експериментальною реалізацією та технологічним забезпеченням. Лишаються нечітко визначеними зміст і структура поняття «індивідуальний розвиток» та «освітнє середовище закладу дошкільної освіти»; практично відсутні спроби вивчити можливості проектування освітнього середовища у ЗДО як засобу індивідуального розвитку дитини старшого дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко; Наук. ред. А.М. Богуш; За заг. ред. Н.В. Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368 с
2. Дитина у сучасному соціопросторі: навчальний посібник /Т.О. Піроженко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова [та ін.]; за ред. Т.О. Піроженко. – К.– Кіровоград: Імекс–ЛТД, 2014. – 272 с.
3. Крутій К.Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія у 2-х ч. – Ч.1. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД. – 2009. –320 с.
4. Осорина М.В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых. – СПб: Изд-во «Питер» – 2000. – 288 с.
5. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Острианська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. – Харків: Друкарня «Мадрид», 2015. – 330 с.